

Magdalena Nowicka

"Globalization, Discourse, Media: In a Critical Perspective (Globalisierung, Diskurse, Medien: eine kritische Perspektive)", Anna Duszak, Juliane House, Łukasz Kumięga, Warszawa 2010 : [recenzja]

Tekst i Dyskurs = Text und Diskurs 3, 257-260

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

- Mayenowa, Maria Renata (1976): *Semantyka tekstu i języka*. Wrocław.
- Ostaszewska, Danuta/ Cudak, Romuald (2008): *Polska genologia lingwistyczna*. Warszawa.
- Vater, Heinz (2009): *Wstęp do lingwistyki tekstu. Struktura i rozumienie tekstów*. Wrocław.
- Wilkoń, Aleksander (2002): *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*. Kraków.
- Witosz, Bożena (2004): *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*. Katowice.
- Żydek-Bednarczuk, Urszula (2005): *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*. Lublin.

Waldemar Czachur (Warszawa)

ANNA DUSZAK/ JULIANE HOUSE/ ŁUKASZ KUMIĘGA (2010): *Globalization, Discourse, Media: In a Critical Perspective (Globalisierung, Diskurse, Medien: eine kritische Perspektive)*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 610 ss.

„W nowej edycji *Petit Larousse'a* jest napisane tak: 'Foucault: filozof, który ufundował swoją teorię historii na nieciągłości'. Wprawia mnie to w osłupienie” – ironizował w wywiadzie z 1976 r. Michel Foucault (1980: 111). Jego ujęcie dyskursu w ramach porządku władzy-wiedzy zdaje się pozostawać fundamentalnym punktem odniesienia dla różnych wariantów krytycznej analizy dyskursu (KAD) i – nierzadko w funkcji przedmiotu sporu – dla innych krytycznych podejść polemizujących z KAD (por. Diaz-Bone i inni 2008). Paradoksalne stwierdzenie o momentach ciągłości wypływający z nieciągłości dyskursu kieruje ku refleksji metadyskursowej – jak dyskurs badać i opisywać, by nie reprodukować przy tym mechanizmów jego kontroli? Natomiast trawestując i traktując dosłownie dylemat ciągłości / nieciągłości, można postawić kolejne pytanie: jak zorganizować tom, który w spójny sposób prezentowałby mnogość nurtów – ‘interdyscyplinarność’ zamiast arbitralnie interdyscyplinarnością nazwanej przypadkowości.

Z tym wyzwaniem zmierzali się z powodzeniem redaktorzy dwujęzycznego (angielsko-niemieckiego) zbioru, będącego pokłosiem międzynarodowej konferencji Critical Discourse Analysis and Global Media (GlobE 2008), która odbyła się we wrześniu 2008 r. na Uniwersytecie Warszawskim z inicjatywy Instytutu Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego oraz Instytutu Lingwistyki Ogólnej i Stosowanej Uniwersytetu Hamburgskiego. Jednakże i na

tym tomie, jak na wielu innych publikacjach pokonferencyjnych, odciska piętno problem bogactwa i różnorodności intelektualnych, niekiedy wręcz epistemologicznych podwalin, na których budują swoje analizy autorzy poszczególnych artykułów.

Redaktorzy woluminu wybrali 21 tekstów i zdecydowali się przedstawić je w układzie tematycznym, a w niektórych sekwencjach diachronicznym. Pierwsza część, zatytułowana *Nowa wielojęzyczność i zmiana społeczna: optyka krytyczno-lingwistyczna*, gromadzi teoretyczno-empiryczne wypowiedzi luźno połączone leitmotiwem relacji między współczesną wielojęzycznością, dyskursem a powstawaniem indywidualnych tożsamości. W tym segmencie zestawione zostały ze sobą zarówno osadzone w podejściu dyskursywno-historycznym (HAD) – koncentrującym się na wielu poziomach kontekstu, toposach i rastrze tożsamościowych definicji (por. Wodak i inni 1998) – studium **Ruth Wodak** wokół konstruowania transnarodowych tożsamości w ramach europejskiego dyskursu inkluzyj i ekskluzyj, jak i sięgająca m.in. do brytyjskiej pedagogiki wielopiśmienności (*pedagogy of multiliteracies*) refleksja **Katarzyny Molek-Kozakowskiej**, postulującej krytyczną piśmienność medialną (*critical media literacy*) jako rodzaj pragmatycznego subnurtu KAD, oraz ilościowo-jakościowe analizy **Juliane House** wpływu globalnie dominującej angielszczyzny na wytwarzanie tekstu w innych językach

czy teoretyczne rozważania **Dariusza Wojakowskiego** nad koncepcjami etniczności (od Gellnera i Andersona po Baumaną i Billiga).

W drugiej części, *Polityka i media: perspektywy europejska i Stanów Zjednoczonych*, przeważają studia dyskursów medialnych wokół sporów politycznych. Jest to bodaj bardziej „kosmopolityczny” dział, ponieważ obok analizy sporu o *Strach* Jana Tomasa Grossa w Polsce (**Marek Czyżewski**) znalazły się w nim m.in. analiza (re)produkcji dyskursu prawicowego ekstremizmu w wybranym tytule prasowym w Niemczech (**Lukasz Kumięga**) czy socjolingwistyczne porównanie przemówień Roberta F. Kennedy’ego i Baracka Obamy (Michael S. Boyd). Warto zauważyć, że pierwsze z wymienionych studiów proponuje metodę ‘pośredniczącej analizy dyskursu’, lokującej się między KAD a etnometodologią, drugie odwołuje się do KAD w ujęciu Siegfrieda Jägera, zaś trzecie opiera się na analizie ramowej (*framing* w sensie zaproponowanym przez Johna L. Gumperza, jako proces filtrowania zasobów symbolicznych w zależności od sytuacji komunikacyjnej). Co więcej, w tej samej części tomu umieszczono artykuły **Anny Duszak**, gdzie badaczka wykorzystuje do analizy polskiej debaty o komunistycznej przeszłości kategorię toposów w rozumieniu zaczerpniętym od Wodak, oraz **Doroty Miller**, która do klasyfikacji niemieckich i polskich wypowiedzi medialnych w okresie bezpośrednio poprzedzającym rozszerzenie Unii Europejskiej na wschód, także stosuje pojęcie toposu, ale w ujęciu Martina Wengelera (który kładzie większy nacisk na retoryczno-argumentacyjną funkcję toposu, natomiast Wodak na jego ideologiczne osadzenie).

Część trzecia, *Kwestie społeczne i media: wielomodalność i strategie dyskursywne*, sprawia wrażenie najbardziej eklektycznej. Z jednej strony poświęcona jest zagadnieniom społecznym widzianym z perspektywy postmodernistycznej (kwestiom konstruowania płci kulturowej w dyskursie medialnym oraz tożsamości konsumenta w dyskursach korporacyjnych), z drugiej strony próbom objęcia metodologią i instrumentarium pojęciowym KAD badań nad przekazami wizualnymi albo tekstualno-wizualnymi. Poza odmienną problematyką i narzędziami badaw-

czymi, zebrane w tej części analizy oparte są na badaniu materiałów empirycznych powstałych w odmiennych kodach komunikacyjnych oraz, za Bachtinem, w różnych genre’ach: np. **Stefan Meier** poddaje analizie ramowej internetowej materiały wizualne z konwentu Partii Demokratycznej, **Joanne Junk-wook Hong** opiera refleksję nad społeczną tożsamością McDonalds’a na badaniu m.in. dorocznych raportów korporacji, natomiast **Oya Özemir** odwołuje się do krytycznej analizy dyskursu (czerpiąc przede wszystkim z prac Normana Fairclougha) doniesień prasowych o zawodach tenisowych.

Metodologia i metody

Już na podstawie tak pobieżnego przeglądu zawartych z omawianej publikacji artykułów rysuje się ich teoretyczno-metodologiczna rozpiętość i powstaje pytanie, czy kompozycja tomu wedle przedmiotów poszczególnych analiz nie spycha na zbyt daleki plan frapujących metodologicznych rozdzźwięków między badaczami. Można tu wspomnieć wydaną niedawno pracę zbiorową *Justice and Memory. Contronting traumatic pasts. An international comparison* pod redakcją Ruth Wodak i Gertraud Auer Borei (2009), również złożoną z artykułów autorów sięgających do rozmaitych tradycji, która to praca została podzielona na część stricte teoretyczną, część teoretyczno-empiryczną oraz trzecią – blok prac eseistycznych – co w przypadku zbioru zbudowanego wokół kategorii pamięci zbiorowej i traumy przeszłości, wydaje się zabiegiem zapewniającym wystarczającą metodologiczną przejrzystość.

Jednakże tomowi *Globalization, Discourse, Media* przyświecają inne ambicje. We *Wprowadzeniu* redaktorzy deklarują: „Chociaż większość prac składających się na ten tom mieści się w podejściu krytycznej analizy dyskursu, zostawiliśmy także miejsce dla interdyscyplinarności” (Duszak/ House/ Kumięga, 9). Wydaje się, że studia przeprowadzane metodami lokującymi się na obrzeżach KAD albo stanowiącymi pomost między nią a innymi nurtami giną pod wspólną dla wszystkich artykułów etykietą KAD. Co więcej, nieproblematyzowane jest to

iz w łonie samej KAD autonomizują się stanowiska i narzędzia – nie sposób sprawdzić tej metody w kształcie nadanym przez Fairclougha do stanowiska Jägera czy do HAD wedle Wodak etc.

Z drugiej strony, w teoretyczno-metodologicznym bogactwie tkwi największy atut omawianej publikacji. Autorzy różnią się już na poziomie przyjmowanej przez nich definicji dyskursu, krytyki i społecznego zaangażowania badaczy. Łączy ich natomiast zasadnicze założenie o anty-esencjalnym, konstruowanym charakterze rzeczywistości społecznej, manifestowanej w dyskursie i poprzez niego. Spośród optyk polemizujących z KAD lub szukających elementów wspólnych z innymi perspektywami warto przywołać propozycję Marka Czyżewskiego – pracy pośredniczącej w dyskursie publicznym: metadyskursowej mediacji między spornymi stanowiskami (por. Czyżewski 2005: 346-385), a także pośredniczącej analizy dyskursu, która realizowałaby postulat zaangażowania badacza w warunkowanie fortunnej komunikacji społecznej na jej metapoziomie, przy jednoczesnym zachowaniu względnie neutralnej, apolitycznej postawy samego badacza (Duszak..., dz.cyt.: 182-183). Z kolei Juliane House oferuje podejście zorientowane na to, jak poprzez dyskurs realizują się procesy upodmiotowienia adresata wypowiedzi, i włączające w obszar zainteresowania badacza aspekt kognitywny odbioru tekstu – procesy mentalne w rozumieniu M.A.K. Hallidaya (tamże: 68). Joanne Jung-wook Hong przerzuca most między KAD a lingwistyką systemowo-funkcjonalną, wykorzystując model J.R. Martina ideologicznego pozycjonowania głosów społecznych (tamże: 489), zaś Eduardo de Gregorio-Godeo i Silvia Molina-Plaza między KAD a studiami kulturowymi, widząc w tej pierwszej narzędzie badawcze w obszarze refleksji nad językowymi aspektami dominacji kulturowej (tamże: 514). Wspominana już wyżej analiza ramowa pojawia się również w artykule Natalyi Ryabinskiej, z tą różnicą, iż badaczka do porównania relacji z protestów w mediach w Polsce i na Ukrainie stosuje pojęcie ‘ramy’ i ‘ramowania’ wzięte z prac Ervinga Goffmana i Roberta Entmana (tamże, s. 274-275). Nato-

miast w tekście Stefana Meiera teoretycznym zapleczem analizy ramowej, stają się m.in. prace Dietricha Busse (tamże: 371), zaś w analizie austriackich plakatów wyborczych Georga Weidachera – prace m.in. George’a Lakoffa (tamże: 399). Poza tym obok analiz balansujących na granicy eseju znajdują się tu raporty z badań prowadzonych technikami kombinowanymi – np. Lena Gialabouki wyróżnia, opierając się o założenia KAD, cztery funkcje dyskursywnych reprezentacji (*Discourse Representation*) zdarzeń i zjawisk w wiadomościach telewizyjnych, a następnie bada zależności między nimi za pomocą analizy wariancji i innych testów statystycznych.

Tom *Globalization, Discourse, Media* to również kopalnia pojęć i kategorii analitycznych, które otwierają badania dyskursu na nowe przestrzenie. Franz Januszek wprowadza pojęcie *Diskursverschränkung* (‘dyskursowego oszranekowania’) jako „centralną kategorię opisu takich granic tego, co można powiedzieć, które są kluczowe dla krytycznej analizy dyskursu” (tamże, s. 96) – właśnie ze względu na krytyczny charakter tej kategorii, użytecznej np. w rozważaniach nad wzajemnych uwikłaniem dyskursów seksistowskich i rasistowskich. Piotr Cap w artykule pt. *How to do things with values*, trawstującym tytuł klasycznego eseju J.L. Austina, opisuje strategię proksymizacji, czyli „takiego przedstawienia sceny zdarzeń przez nadawcę komunikatu politycznego, aby podkreślić bezpośrednie uczestnictwo w niej zarówno nadawcy, jak i odbiorcy komunikatu” – i położyć nacisk na negatywne, groźne konsekwencje zdarzenia dla adresata przekazu (Cap 2008: 245-246). Podczas gdy Cap skupia się na warstwie leksykalnej tekstu, Tanya Romaniuk koncentruje się na wymiarze intertekstualnym, hybrydyzacji gatunków mowy. Analizując materiały ze strony kandydatki na prezydenta USA Hilary Rodham Clinton, rozwija Fairclougha pojęcie konwersacyjonalizacji (*conversationalization*), odnosząc je do publicznych przekazów polityków, zbudowanych na symulowaniu zażyłości z odbiorcami – potencjalnym elektoratem (Duszak..., dz. cyt.: 319-320).

Inter- i multi-

Symptomatyczne, że drugim, obok Foucaulta, „duchem” unoszącym się nad tym dwujęzycznym tomem jest Michał Bachtin i jego koncepcje wielogłosowości oraz intertekstualności, niejednokrotnie przywoływane przez autorów tomu. Wszak już we *Wprowadzeniu* redaktorzy wskazują na inne wielo- i inter-: wielojęzyczność, wielokulturowość i interdyscyplinarność jako na kluczowe hasła spajające cały tom. Wydaje się jednak, że dwoma głównymi osiami wyznaczającymi specyfikę *Globalization, Discourse, Media* są, po pierwsze, procesy prowadzące do uformowania społeczeństwa opartego na wiedzy (*knowledge-based society*) i gospodarki opartej na wiedzy (*knowledge-based economy*), a po drugie splecione z nimi procesy kształtowania się postmodernistycznych tożsamości społecznych.

Natomiast niewątpliwa interdyscyplinarność, czy raczej wielonurtowość tomu może prowadzić do konfuzji u czytelnika, który chciałby potraktować *Globalization, Discourse, Media* niczym przewodnik po teorii i zastosowaniach KAD. Być może redaktorzy słusznie zakładają, że zbiór trafi do rąk osób, które mają za sobą przynajmniej lekturę fundamentalnych dla KAD prac Normana Fairclougha (1995, 2003) czy polskojęzycznego zbioru pod redakcją Anny Duszak i Fairclougha (2008), opatrzonego w obszerny wstęp systematyzujący najważniejsze tezy i postulaty tego podejścia. Mimo to w omawianej publikacji brakuje rozdziału lub podrozdziału odnoszącego się do heterogeniczności w obrębie samej KAD i do jej relacji wobec innych perspektyw krytyki dyskursu medialnego. Ten niedosyt jest rekompensowany przez *Epilog*, który zasługuje na szczególne wyróżnienie. Prezentuje uwagi Ruth Wodak, Franza Januschka, Marka Czyżewskiego, Juliane House i Anny Duszak dotyczące ważkich pytań: o perspektywy miejsca KAD w refleksji nad współczesnym życiem publicznym, o krytykę i samokrytykę

tej metodologii, o głębokość tej społeczno-politycznego zaangażowania, a także – co w kontekście tego interdyscyplinarnego tomu zdaje się najistotniejsze – o różnice między rozmaitymi krytycznymi ujęciami dyskursu i o możliwości otwarcia ich na transdyscyplinarność.

Literatura

- Cap, Piotr (2008): Legitymizacja w dyskursie politycznym: retoryka wojny w Iraku w kontekście pojęcia „proksymizacji”. W: Duszak, Anna/ Fairclough, Norman (eds.): Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej. Kraków.
- Czyżewski, Marek (2005): Öffentliche Kommunikation und Rechtsextremismus. Łódź.
- Diaz-Bone, Rainer/ Bührmann, Andrea D./ Gutiérrez Rodríguez, Encarnacion/ Schneider, Werner/ Kendall, Gavin/ Tirado, Francisco (2008): The Field of Foucaultian Discourse Analysis, Structures, Developments and Perspectives. W: Historical Social Research. Vol. 33, nr 1, s. 7-26.
- Fairclough, Norman (1995): Critical Discourse Analysis. The critical study of language. London.
- Fairclough, Norman (2003): Analysing Discourse. Textual analysis for social research. London.
- Foucault, Michel/ Gordon, Colin (ed.) (1980): Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977. New York.
- Wodak, Ruth/ Auer Borea, Getraud (ed.) (2009): Justice and Memory. Confronting traumatic pasts. An international comparison. Wien.
- Wodak, Ruth/ de Cillia, Rudolf/ Reisingl, Martin/ Liebhart, Karin/ Hofstätter, Klaus/ Kargl Maria (1998): Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität. Frankfurt am Main.

Magdalena Nowicka (Łódź)